

Henkisyiden etsinnästä ”toivon vuosituhannen” megatrendi?

Juha Sihvola (1998)
Toivon vuosituhhat. Eurooppalainen ihmiskuva ja suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus. ATEENA

Vuosituhannen vaihteessa on paikallaan arvioida maailmanmenoa sekä myös oman yhteiskuntamme näköaloja eteenpäin. Jyväskylän yliopiston äskettäin nimitetty historian professori Juha Sihvola tekee tätä varsin kiinnostavalla tavalla ottaen vauhtia antiikin ajattelusta.

Sihvola on aatehistorian eksperti, joka on tutkinut antiikin kreikkalaista filosofista traditiota. Hänen mukaansa tuon ajan etiikan ja yhteiskuntafilosofian lähestymistapa on ajankohtainen myös nykyistä elämänmuotoa ajatellen. Tässä tarkoituksessa hän analysoi erityisesti Sokrateen ja Aristoteleen perintöä sekä stoalaisuutta.

Sokrates puolusti ihmistä järkeä käyttävänä olentona. Kriittinen itsetutkistelu tekee elämästä elämisen arvoisen.

Aristoteleen mukaan onnellisuutta, hyvää elämää, ei tuo nautinto, rikkaus tai kunnia, vaan mahdollisimman hyveellinen elämä. ”Hyve” tarkoittaa valmiutta toimia järjen mukaisesti yhteisön keskellä. Onnen saavuttamiseen tarvitaan lisäksi kohtuullista varallisuutta, terveyttä ja tauria.

Stoalaisuudessa konteksti siirtyi kaupunkivaltiosta koskemaan koko ihmiskuntaa. Ihminen on järjen ja moraalien lähtökohdista maailmankansalainen, vaikka syntyperänsä perusteella myös paikallisen yhteisön jäsen. Stoalaisuudessa ensi kertaa muotoiltiin radikaalilla tavalla kaikkien ihmisten tasa-arvon idea. Kuitenkin se käytännössä joutui varsin konservatiiviseen poliittiseen ajatteluun, koska sille sielun sisäinen tila oli tärkeintä. Esimerkiksi orjien inhimillinen kohtelu oli olennaisempaa kuin orjuuden poistaminen.

Järjen, ihmisyyden ja tasa-arvon teemat säilyivät tärkeinä eurooppalaisen ihmiskuvan pohdinnassa myös läpi uuden ajan. Esiin nousi erityisesti usko kulttuurin ja varsinkin tieteen rajattomaan edistykseen.

Uskonnon kannalta ongelmalliseksi muodostui valistuksen aikana vakiintunut selkeän eron tekeminen aistittavan luonnon ja moraalisen maailman, tosiasioiden ja arvojen välille.

Toinen ongelma oli Augustinuksesta alkaen katolisessa kristillisyydessä vallinnut varsin pessimistinen ihmiskuva, jota reformaatio ja protestanttisuus entisestään korostivat. Ihmisellä ei ollut paljon kykyä eikä halua hyvään. Sen vastapainoksi uskonnolliset auktoriteetit vaativat yhteiskunnassa ulkoista pakkoa yksilöllisen ja yhteisöllisen moraa-

lin tueksi. Sihvola osoittaa, miten valistuksen ajasta lähtien moraalifilosofisessa keskustelussa ilmoitustotuuksiin sitoutunut uskonto oli väistymässä. Silloin alettiin ajatella, että ihmisellä oli kykyä luonnollisen järjensä avulla tunnistaa ja käyttää moraalista tietoa ja harkintaa. Moraalitaju nähtiin ihmisen luontaisiin ominaisuuksiin kuuluvaksi.

Esiteltään kirjan loppupuolella lyhyesti muutaman merkittävän 1900-luvun ajattelijan Sihvola tekee johtopäätöksiä eurooppalaisen moraalijärjestyksen ja yhteiskuntafilosofian historiasta kolmannelle vuosituhannelle, josta hän käyttää kunniaakasta nimeä ”toivon vuosituhhat”. Tämä on Sihvolan teoksen kiinnostavin, mutta samalla ongelmallisin osa. Tässä tutkijasta tulee ajattelija, joka pyrkii antamaan eväitä hyvälle elämälle kansalaisyhteiskunnassa 2000-luvulla.

Aristoteleen ja Marthan Nussbaumin virikkeiden pohjalta Sihvola laatii tusinan kohdan ohjelman siitä, miten ihmisyyden peruspiirteitä voisi nyt aidosti toteuttaa. Esille tulevat järjen käyttö, omien rajojen ja kokemusten ymmärtäminen, ihmisen vapaus ja tasa-arvo, keskinäinen luottamus ja heikomman auttaminen, luonto, paikallisuus ja samalla globaali näkökulma. Tärkeää on myös nähdä elämän rosoisuus sekä arvojen jännitteet ja ristiriidat.

Näihin suuntaviivoihin

on helppo yhtyä. Nehän selvästi ovat jo nyt oman eurooppalaisen ja suomalaisen elämänmuotomme perustana. Sama koskee myös valistuksen hengessä tapahtuvaa kriittisen järjen käyttöä. Sihvola sanoo aivan oikein, ettei ”ihmisen kohtalon traagisuuden myöntäminen” ole pannut järkeä viralta. Kyyminen nihilismi ja vastuuton leikittely eivät - onneksi - ole voittaneet epäilevää ja itseironista järkeä.

Sihvola ei silti ole

uskaltauutunut ennustamaan tulevaisuutta, vaikka kirjan otsikko voisi antaa siitä lupauksen. Hän torjuu Fukuyaman ja radikaalin postmodernismin keskeiset teesit historian loppumisen ja katteettoman optimismin osalta. Kuitenkin postmoderni ajattelu on realistista oivaltaessaan tieteis- ja edistysuskon hajoavan sekä ihmisen olevan valinnoissaan sidottu luontoon, kulttuuriin rakenteisiin ja omaan kuolevaisuuteensa.

Teoksen viimeisessä

osassa Sihvola erittelee ekologiaa, teknologiaa, taloutta ja politiikkaa koskevia kehitystrendejä, samoin kuin suomalaisen yhteiskunnan haasteita. Niistä jää hyvin niukasti eväitä tulevaisuudelle, vaikka arvokasta on hänen realistinen nykytilan pohdiskelunsa, olkoonkin, ettei se valistuneelle lukijalle anna paljon uutta. Mieltä kuitenkin lämmittää se, että professori on voimakkaasti ihmisen puolella kaikkia alistavia ja vieraannuttavia rakenteita vastaan.

Sihvola ei puolusta

vahvaa valtiota. Sen tehtävänä on hänen mukaansa antaa puitteet ja pelisäännöt, tarjota

kannusteita ja turvaverkkoja sekä tukea kulttuurista moninaisuutta. Hän näkee Suomesa olleen vahvemman valtiosidonnaisuuden ja autoritäärisen perinteen kuin muualla pohjoismaissa. Yksilön edun ja yhteisvastuun korostaminen ovat antaneet voimakkaan moralistisen sävyn. Itsekuri, velvollisuuden tunto ja kuuliaisuus esivaltaa kohtaan ovat olleet tärkeitä kriittisyyden sijaan.

Professori Sihvola siis

analysoi kiinnostavalla tavalla omaa aikaamme kriittisen ja rationalistisen aateperinnön valossa. Mutta valitettavasti meidän ajallemme laajemmin on tyypillistä se, ettei tulevaisuudesta uskalleta paljonkaan sanoa. Kuitenkin, jos tätä aikaa arvioi historian perspektiivistä, itse asiassa elämme Suomessa ja Euroopassa muuallakin parempaa aikaa kuin koskaan ennen. Tämä koskee aineellista hyvinvointia ja myös henkisen kulttuurin moninaisuutta.

Merkittävää on myös

Sihvolan kritiikki uskontojen, kirkkojen ja muiden kaiken kattavien ideologioiden ajattelumalleja ja besser wisser – asenteita kohtaan. Hän vierastaa ajatusta lopullisen totuuden, täydellisen tiedon ja ikuisten arvojen saavuttamisesta. Hän moneen kertaan eri yhteyksissä, alkaen Aristoteleesta ja stoalaisuudesta aina 1900-luvulle saakka, argumentoi, miten suurten ajattelijoiden eettisiä prinssiipejä voidaan ymmärtää ilman teologista viitekehystä tai uskonnollista auktoriteettia. Näin varmaankin on. Silti uskonnon marginalisointi on Sihvolan ajatuspolkujen ja johto-

päätösten kannalta kummallista kahdesta syystä.

Ensiksikin, eri

uskonnoissa on vahva yhteinen eettinen pohja, joka meillä eurooppalaisessa uskonnossa on kirjattu esimerkiksi 10 käskyyn ja kultaiseen sääntöön. Tämä tarjoaa vahvan perustan ihmisten ja yhteisöjen aidolle vuorovaikutukselle kulttuurien kesken, vaikkei niillä olisikaan yhteistä maailmankatsomuksellista tai metafysisistä nimittäjää.

Toiseksi, jos ajattelee

kristillistä traditiota, ns. luonnollisen ilmoituksen ja ylläluonnollisen ilmoituksen välillä ei välttämättä ollenkaan ole sellaista vastakkaisuutta kuin mitä toisinaan historian kuluessa on väitetty. Esimerkiksi ortodoksisessa kirkossa on Kristuksen työn aina ymmärretty koskevan kaikkea olevaista. Silloin myöskään ns. faktojen ja arvojen välillä ei pohjimmiltaan tarvitse olla sellaista ristiriitaa kuin mitä eurooppalainen rationalistinen traditio on nähnyt olevan. Niin myös ihmisen henkisessä ja hengellisessä kasvussa on aina kysymys synergiasta ihmisen ja Jumalan välillä.

Tähän liittyen on

yllättävää, ettei Sihvola mitenkään näe tai kommentoi uskonnon uutta nousua tai eri puolilla yhteiskuntaa tapahtuvaa arvokeskustelua, jotka kertovat laajemminkin uuden henkisyysyden etsimisestä. Ja kuitenkin tämä saattaa hyvinkin olla keskeisiä megatrendejä ”toivon vuosituhanelle”.

Metropoliitta Ambrosius